

Svoboda slova - životní nutnost, či pouze výmysl Západu?

(Jan Železný - Gymnázium Ostrov)

Prolog

Svoboda slova, jedno z kritérií, podle něhož si „západní společnost“ zvykla hodnotit vyspělost ostatních států a lidských společenství. Považujeme ji za symbolický základní pilíř naší demokracie, přičemž neuplyne den, aniž by se média či nějaký politický představitel nezmínil o jejím „nezpochybnitelném“ významu pro život každého člověka. Nesnažím se popřít výše zmíněné řádky, přesto se (jako přemýšlející bytost) nemohu zbavit několika zásadních otázek. Je právě svoboda projevu jako součást demokratického systému pro člověka natolik důležitá, abychom ji zdůrazňovali téměř při každé oficiální příležitosti? Potřebujeme ji bezvýhradně? Přináší s sebou pouze samá pozitiva nebo může být i velmi škodlivá?

Svoboda slova a Charta 77

Před zhruba padesáti devíti lety, konkrétně 10. prosince 1948, se pod hlavičkou Organizace spojených národů sešlo několik desítek diplomatů v přesně střížených oblecích, kteří tvořice orgán odborně nazývaný Valným shromážděním ve snaze učinit svět lepším, stvrdili svými podpisy Všeobecnou deklaraci lidských práv a svobod. Tento svazek obsahuje telefonní seznam základních lidských práv, mezi nimiž v článku 19 najdeme zmínku i o svobodě slova. Dokument sice postrádal závazný charakter, avšak jeho zařazení do ústav mnoha států světa z něj učinilo jednu z nejdůležitějších úmluv světa.

O dvacet sedm let později se do Helsinek sjeli další diplomaté a státníci, aby spolu jednali o bezpečnosti na evropském kontinentě. Výsledkem jejich setkání bylo prohlášení nazvané „Závěrečný akt konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě“, v jehož sedmé části se signatáři zavázali právě k dodržování dokumentu, který stvořili jejich předchůdci o několik let dříve. V mnoha lidech, jejichž životní příběhy se odehrávaly za hranicemi tzv. železné opony, vzbudil tento akt pocity naděje, naděje na zlepšení své budoucnosti. Byla však právě svoboda slova oním největším nebo alespoň natolik významným lákadlem? A byl vůbec obyčejný socialistický člověk, jenž v tamním režimu strávil většinu svých let nebo se v něm dokonce narodil, schopen přemýšlet o tomto pojmu? Ano, veškeré naděje se brzy ukázaly jako plané a reakce z řad obyvatelstva, alespoň v Československu, vskutku přišla, zosobněna v Prohlášení Charty 77. Osobně bych ji však označil spíše za výtvar několika „intelektuálů“ než za vyjádření z řad lidu, jak je podávána ústy některých pedagogů či pamětníků.

Většina obyvatelstva se s její tištěnou podobou nikdy nesetkala a první povědomí o ní získali až skrz komunistickou kampaň Anticharty! Navíc se domnívám, že to byly častěji touha po naplnění materiálních potřeb a zvýšení vlastní životní úrovně, nežli svoboda slova a nastolení pluralitní demokracie, po čem ve skutečnosti toužila většina obyvatel, a odvážím se tvrdit, že i značná část Chartistů.

Z těchto důvodů je pro mne těžké uvěřit historikům o „zápase za svobodu slova“ vybojovaném národem revolucionářů – bojovníků proti komunistickému režimu, jak je můžeme často slyšet. Mým záměrem rozhodně není znevažovat tyto osobnosti, přesto se však nemohu zbavit dojmu, že výše zmíněné ideje byly do revoluční nálady uměle implantovány za účelem jakéhosi povznesení a přikrášlení. Domnívám se totiž, že význam svobody slova je často v naší společnosti přeceňován. Idealisté žijící v zemi s mnohaletou demokratickou tradicí ji stavějí na vrchol jakési „pyramidy důležitosti“, avšak lidé žijící ve stínu autoritativních režimů mají, řekl bych, poněkud jiné a pro svůj život důležitější zájmy a hodnoty. Pro jasnější ilustraci se přesuňme na druhý konec planety do „Říše středu“.

Čínská lidová republika - cesta vzhůru s absencí demokracie

Čínská lidová republika je zemí s dlouholetou revolucionářskou tradicí. Občanská válka mezi komunisty a Čangajškovými nacionalisty, kampaň „sta květů“, velká kulturní revoluce, protesty na náměstí Tienanmen, to jsou názvy pouze několika zvrátů, kterými si čínská společnost prošla během minulého století. Jejich nedílnou součástí bylo násilí, vraždění, demagogické politické agitace a samozřejmě následná bída a chudoba pro celou zemi. V současnosti „rudý obr“ zažívá zvrát mnohem větší a významnější, než byly všechny předchozí. Jeho nositelem ovšem nejsou mladí zapálení revolucionáři s Maovou rudou knížkou v jedné a kopií Kalašnikovova samopalu v druhé ruce, nýbrž masy nadšeně pracujících dělníků vybavené zahraničním kapitálem a principy dravého tržního hospodářství „s čínskými rysy“. Tento revoluční proces vytvořil z jedné z nejchudších zemí světa takřka přes noc „dílnu planety“ a nutno říci, že to již není čínský pracující lid, kdo trpí! Oči pro pláč totiž tentokrát zbyly jeho kapitalistickým nepřátelům z dob Maovy vlády, zastoupeným především USA, Japonskem, Jižní Koreou a dalšími hospodářsky vyspělými demokraciemi. Právě jejich ekonomiky jsou nuceny se denně střetávat tváří v tvář s čínským kolosem, který samy pomáhaly vytvořit a nutno říci, že z tohoto souboje často vycházejí s ranami, které, jak se zdá, již nikdy nebude možné zacelit.

Sami Číňané jsou na svůj raketový boom po právu nesmírně hrdí, neboť v sobě odráží velikost jejich národa, navrací jim ztracenou hrdost, ale především nebývale zvyšuje jejich životní úroveň. Díky zavedení tržního hospodářství (ač okleštěného) došlo k nahromadění ohromného materiálního bohatství a rozmachu nejen vyšší, ale především sílící střední třídy. Ta nyní objevuje kouzla západního nebo možná přesněji amerického stylu života tzv. american way of life a plnými doušky upíjí z opojného poháru výsledků přímých zahraničních investic, které se do jejich země hrnou jako ohromná vlna tsunami. Dobře placená práce

v zahraniční společnosti, krásný byt 4 + 1 v nové moderní zástavbě, osobní automobil západní značky, popřípadě jeho téměř totožná tuzemská kopie, spotřební elektronika, obchodní domy, restaurace s nabídkou nejvyhlášenějších světových kuchyní. To jsou jen některé stránky života rozvinuté části čínské společnosti, která prožívá své šťastné období a se zatajeným dechem čeká, co nového jí budoucnost přinese.

Pokud bych měl sumarizovat předešlý odstavec do jedné věty, zněla by takto: Mladí Číňané žijí relativně spokojeně i přes absenci svobody slova a dalších pro západní svět nepostradatelných demokratických výdobytků. Ano, čínská verze Googlu trpí drsnou cenzurou a spojení jako Tienanmen 1989 byste na ni našli jen těžko. Diskusní servery obsahující příspěvky o porušování lidských práv čínských obyvatel jsou často zablokovány do méně než pěti minut po zveřejnění nevyhovujících informací. Soudruzi supervizoři jsou opravdu důslední. Podobně i všechna periodika prochází přísnou kontrolou a postrádají relevantní informace o politickém a světovém dění – jako příklad se nabízí *Shanghai Times*, v němž si obyvatelé stejnojmenné aglomerace mohou nanejvýš přečíst informace o tamním nebývale inteligentním studentu fyziky, jehož cílem je (jak jinak) zvítězit v mezinárodní olympiádě a přispět tak k budování míru a blahobytu ve své vlasti či o vývoji stavby supermoderní dráhy pro rychlovlak. Kritika vlády, strany a jejích představitelů, popřípadě nového směřování země se nevyplácí. Mnoho svobodomyšlných novinářů – „reakčních žvlů s pokřivenými kontrarevolučními myšlenkami“ bylo zadrženo a posláno do jakýchsi „převýchovných táborů“. Kolik přesně? To nikdo neví. Oficiální záznamy se nevedou, a pokud ano samozřejmě nejsou poskytovány veřejnosti. Čínští vrchní představitelé se zkrátka snaží mezi obyvatelstvem za každou cenu uchovat pozitivního ducha, který spolu s národní hrdostí a přílivem zahraničního kapitálu dokáže tvořit neuvěřitelné věci a díky němuž jednoho dne možná ČLR převezme žezlo světové supervelmoci.

Chu-Ťi-tchao stejně jako celá komunistická garnitura nikomu a ničemu nedovolí tento asijský sen zničit. Za svého hlavního nepřítele přitom považují právě svobodu slova a její až zahraniční či čínské misionáře. Není se čemu divit, země strádá mnoha chorobami (od nedostatečné zdravotnické péče, přes absenci důchodů po devastaci životního prostředí) a platí za pomyslný ráj pro kritiky všeho druhu. Obavy ze vzniku občanských nepokojů a následné zpomalení rozvoje země, pokud by bylo veřejnosti dovoleno číst tyto zprávy, rozhodně nelze označit za paranoidní představy. Již nyní probíhá ročně po celé zemi na tisíc sociálních bouří a pracovních stávek. Číňané z odlehlých oblastí (především ti mladí) protestují především proti zaostalosti, která v jejich domovských regionech, odříznutých od toků přímých zahraničních investic panuje a absenci jakékoli významnější pomoci od centrální vlády. Ta reaguje zatýkáním a tvrdými policejními zásahy. Bez zajímavosti jistě není, že policie a lidové milice kvůli protestům zvýšily své stavy v letech 1989 až 2000 o 700 000 členů.¹

Zprávy o podobných událostech samozřejmě do přímořských oblastí Šanghaje, Šenzenu a jiných měst nikdy nedoputují, tedy alespoň ne oficiální cestou skrz licencovaná média. „Ilegálními“ nositeli informací tak zůstávají sekty a organizace typu paranáboženského hnutí Falungong, jejichž příslušníci jsou však neustálým terčem represivních opatření. Komunisté si zkrátka velmi

pozorně hlídají svůj mocenský monopol. Z pohledu západních demokratických společností odporné, z pohledu samotné Číny při podrobnějším rozboru téměř nutnost! Mnohým bojovníkům za svobodu slova a idealistům to může trhat uši, každopádně v současné době je zachování vlády komunistické diktatury (i se vším porušováním lidských práv a svobod) jediným bezpečným řešením nejen pro svět, ale i pro samotné obyvatele Číny. Pokud by totiž došlo k otřesení suverénního postavení komunistů, což by svoboda slova ve spolupráci s dalšími faktory mohla způsobit, následoval by nepředstavitelný chaos, ústící nejen v daleko větší a závažnější porušování lidských práv než jaké známe nyní, ale i v celkovou nestabilitu a odsun životně důležitého zahraničního kapitálu. A výsledek? Naprostá katastrofa pro čínský lid a z důvodů globalizace nejen pro něj! Ač je to velmi nepravděpodobné, za jistých okolností by na části čínského území mohlo vzniknout demokratické zřízení podle „západních“ představ, každopádně by se jednalo o celek značně bezpečnostně nestabilní, jemuž by se bohatí investoři z ostatních zemí zdaleka vyhýbali, neboť míra rizika by byla příliš vysoká.

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, Čína dnes prochází ohromnou společenskou transformací a pokud bude zdárně pokračovat v nastaveném kurzu, jistě se dočká i demokratických reforem zahrnujících svobodu slova. Tyto změny však musí vyplynout z ekonomické nutnosti, neboť jenom tak budou opravdu účinné a „bezpečné“. Ostatně například svoboda pohybu v rámci země, kterou Číňané považují za jednu z nejdůležitějších změn, byla ustanovena právě díky nedostatku pracovních míst ve městech. Proto se domnívám, že pokud naše civilizace upřímně touží pomoci čínskému lidu a zajistit mu důstojný život se všemi demokratickými výdobytky, měla by se zaměřit v první řadě na jeho ekonomický a společenský rozvoj. Nežehneme proto společnosti typu Google k soudům za poskytování omezených softwarů a sledovacích zařízení na jejich kontrolu, avšak budme rádi, že tato technika do „Říše středu“ proniká, alespoň v okleštěné formě. Nebo se snad domníváte, že by bylo lepší těmto lidem odepřít kulturní, technický a ekonomický rozvoj, protože prostředky jeho zavádění nejsou zcela svobodné? Zkuste se zeptat chudého rolníka v centrální Číně, zda-li by raději okusil ekonomické výhody moderního světa nebo pocit z necenzurovaného projevu. Myslím, že vím, v jakém duchu vám odpoví.

Po celé Číně je velmi známý příběh osmnácti zemědělců z vesnice Xiaogang, ležící v chudé provincii Anhui, kteří na počátku roku 1978 uzavřeli mezi sebou tajnou dohodu. Její podstatu tvořil slib, že místnímu družstvu odvedou pouze povinnou část jimi vypěstovaného obilí a přebytky prodají nebo vymění za jiné zboží. Tato jednoduchá směna byla tehdy přímo kontrarevolučním činem, za nějž hrozil trest smrti či minimálně dlouhé vězení. Naštěstí však v té době již přebíral otěže moci reformátor Deng Xiaoping, jemuž se daný model (mezitím rozšířený po celé provincii) natolik zalíbil, že určité formy tržního hospodářství pokusně zavedl v nejchudších provinciích země v rámci své teorie „zbohatnutí prvních“. Celá tato příhoda se z propagandistického hlediska stranickým kádrům velmi zamlouvala, neboť dokazovala, že hybnou silou následné společenské revoluce nebyli zahraniční investoři, nýbrž prostý pracující lid. Ona původní smlouva osmnácti zemědělců je dnes k vidění v pekingském státním muzeu a

Západu by mohla sloužit jako důkaz toho, že lidé žijící pod autoritativními či dokonce totalitními režimy považují za daleko důležitější ekonomický rozvoj než demokracii. Hrdinové tohoto příběhu totiž klidně mohli začít agitovat za svobodu slova či pluralitní volební systém, hrozící trest byl identický, avšak neučinili tak.

Boj za lidská práva jako prvek české zahraniční politiky

Nahlízet a podrobovat analýze Čínskou lidovou republiku a její státní systém je však velmi náročné a výsledné závěry mohou být značně protichůdné. Přesuňme se proto zpět do naší domoviny, abychom si ukázali zrádnost boje za svobodu slova a jiná lidská práva. Česká republika (ačkoli to neradi slyšíme) nepatří na zahraničně politickém scéně k příliš známým a zásadním hráčům, o to více je hrdá na svůj poměrně stabilní kritický přístup k totalitním a autoritativním režimům a zdůrazňování lidských práv. Vznik tohoto tradičního směru můžeme datovat již do počátku dvacátých let 20. století, kdy za jeho hlavního teoretika platil prezident T. G. Masaryk. Nacistická okupace však násilně přetla tuto linii a krátké tříleté období mezi lety 1945 až 1948 neposkytlo dostatek času k jejímu plnohodnotnému znovuvybudování. Na pořadu dne tehdy byly palčivější otázky. Následná únorová revoluce pak všechny vzletné demokratické vize na čtyřicet let poslala k ledu. V roce 1989 ovšem nastal zvrat. Za dodnes velmi nevěrohodně zmapovaných okolností došlo k pádu autoritativního režimu KSČ a k moci se dostaly nové síly hlásící se k ideálům demokracie a svobody. Většina z nich si bohužel tyto dva pojmy především v mocenské a ekonomické rovině vykládala značně po svém. Důležité ovšem je, že lidé kolem prezidenta Havla při utváření zahraničněpolitické tváře nového státu sáhli hluboko do zásobníků politických ideologií a světlo světa tak opět spatřily staré Masarykovy myšlenky. Bylo třeba je značně oprášit, zmodernizovat a implantovat do politického slovníku. Jak však ukázal Havlův projev před americkým Kongresem, celý proces se alespoň na papíře podařil.

Nový stát, především jeho česká polovina, zaujal své pevné místo mezi obdivovateli demokracie a zarputilými kritiky jakéhokoli jiného státního zřízení, které svým občanů odepírá svobodu slova a jiná nezczitelná lidská práva. Toto stanovisko nulové tolerance bylo naprosto logickým vyústěním událostí předchozích let, zvláště uvědomíme-li si jména osob, které se na jeho tvorbě podílely. Nabízí se ovšem otázka, zdali není na čase se na daný problém podívat znovu z pohledu časového odstupu a poněkud přehodnotit náš postoj. Proč bychom to měli udělat? Vysvětleme si celý problém na příkladu Kuby.

Zaměřeno na „Ostrov svobody“

Kubánská republika je jednou z posledních zemí na světě s komunistickou autoritativní vládou, která si pečlivě střeží své mocenské postavení. Aktivity jinak smýšlejících politických aktérů jsou potlačovány. Demokracie, přestože některé části volebního systému působí velmi pokrokově, je pouze symbolická. Svoboda projevu neexistuje, stejně jako nezávislá média. Země trpí chudobou a zaostalým

hospodářstvím, což je důsledek sankcí a dalších opatření ze stran zemí jako např. USA ale i ekonomické nemohoucnosti současného režimu. Ten již nyní, dokonce stejně jako například jeho ideologičtí kolegové Čína, Vietnam či Laos v 80. letech, uvažuje o zpětném zavedení kontrolovaného tržního hospodářství, přičemž tento návrh údajně podporuje i velký vůdce el commandante Fidel Castro, jenž se formálně drží u moci již téměř půl století.

Jen málokdo by asi mladému právníkovi s přísným katolickým vychováním na sklonku padesátých let, když se obklopen hrstkou věrných los barbudos² vylodil na kubánské pláži, věstil slavnou socialistickou budoucnost. Zemi tehdy řídil Fulgencio Baptista, vazal (nebo jak na půdě OSN jednou trefně poznamenal americký diplomat „bastard“) Spojených států, kterého podporoval nejen establishment Strýčka Sama, avšak také přední investoři v čele s mafií. Kuba pod jeho loutkovou správou, eufemisticky řečeno, připomínala jedno velké výletní středisko pro movité Američany, nabízející pozemské rozkoše všeho druhu. Život prostých Kubánců však již natolik růžový nebyl. Kapitál ze zahraničních investic se mezi ně nedostal a většina žila na hranici chudoby. Demokracie se na „Ostrově svobody“ rovněž nepěstovala a Baptistovy represivní složky se nejednou uchýlily k porušování lidských práv. Často také docházelo k menším protestním bouřím a teroristickým útokům rodícího se hnutí odporu. Baptista každopádně držel moc relativně pevně v rukou a nebýt Castrova zbrklého ústupu do pohoří Sierra Maestra, revolta byla rozmetána na samém počátku. Zde se však bezvýznamná bojůvka přetvořila ve skutečnou revoluční sílu a s heslem „Viva la revolución“ postupně ovládla celou zemi. „Barbudos“ tehdy slibovali Kubáncům nastolení nového druhu vlády, spravedlivé rozdělení bohatství a především svobodu, která se ovšem v jejich pojetí diametrálně lišila od představ vyspělých západních společností. Kupodivu i přes absenci demokratických svobod si ovšem Fidel Castro dodnes zachoval oblibu u nezanedbatelné části národa a stal se ikonou revolučního boje, kterou se rádi inspirovali mnozí jihoameričtí revolucionáři. Existuje taktéž značné množství osob, které již déle nemohly snést autoritativní režim „vousáčů“ a rozhodly se prchnout přes moře do USA. Tito lidé, dnes již obyvatelé Floridy a ostatních států východního pobřeží, však na svůj domov nezapomínají a neustále volají po akci mezinárodního společenství, která by vrátila „Ostrovu svobody“ jeho důstojnost.

A právě k této zemi, k jakožto despotickému režimu, zaujal nově vzniklý demokratický český stát od počátku velmi odmítavé stanovisko, které do dnešní doby nezaznamenalo mnoho změn. Otevřené odsuzování kubánského režimu, duchovní podpora reformních prodemokratických sil, žádosti o propuštění politických vězňů, formální nátlak na zemi v rámci OSN a jejich (ne)účinných orgánů, to jsou jen některé způsoby, kterými česká diplomacie vyjadřuje své postoje. Ačkoli jejich význam pro samotné Kubánce je prakticky nulový sami naši vrchní představitelé jsou na ně velmi hrdí. Jistě si každý vybaví jednoho z ministrů zahraničí, jak s nebývalou pompézností hovoří o tradici české zahraniční politiky v oblasti přístupu ke Kubě a jiným autoritativním režimům. Volí přitom slova nejen vzletná, ale i rétoricky ostrá, takže prostý občan často mívá pocit, že ČR vyvolala v Karibském moři další 17. listopad. Nebylo by však spravedlivé hovořit pouze o nich. Jistě si každý bez velkých obtíží vzpomene na každoroční teatrální akci, při níž se významní čeští umělci, diplomaté a politici demonstrativně

nechávací uprostřed Václavského náměstí uvěznit do připraveného „vězení“, čímž vyjadřují svoji podporu bojovníkům za svobodu a lidská práva, které potkal „podobný osud“. Nejen že daná akce postrádá jakoukoli smysluplnost, neboť obyvatelé Kuby ani jejich šťastnější kolegové z Floridy se o ní povětšinou ani nedozví, avšak vzhledem k osobnostem, které v kleci najdeme, postrádá i prostě informační účel. Značně totiž pochybuji, že například současný premiér disponuje znalostmi kubánského disidentského prostředí. Jednu z mála výjimek tvoří snad pouze pan Pilip, jehož „veselé historky z vlastního krátkodobého zajetí“ ovšem samotnému aktu taktéž příliš váhy nedodají.

K pochybování o vhodnosti podpory boje za svobodu a lidská práva, tak jak je v této části světa praktikován, mě evokoval (ač to jistě nebylo v jeho úmyslech) pan Cyril Svoboda. Osobně jsem se v rámci různých studentských vzdělávacích programů zúčastnil zhruba pěti setkání s ním a to jak v době, kdy šéfoval rezortu zahraničí, tak poté kdy tento post opustil. Téměř na každém z nich, ačkoli byly věnovány spíše otázkám postavení ČR v rámci EU a OSN, neopomněl hrdě zmínit náš odmítavý přístup k zemím jako je Kuba, KLDLR či Venezuela. Neustále přitom opakoval bezprecedentní důležitost zdůrazňování a „předhazování“ svobody slova, lidských práv a demokracie těmto režimům, stejně tak jako omezení obchodu s nimi, a padlo i několik ne příliš jasných slov o ekonomických embazích a sankcích. Ačkoli jeho cílem bylo zřejmě nadchnout mladé posluchače pro stejný pohled na věc, já jsem začal spíše pochybovat. Jak jsem později zjistil, ani samotná EU již v tomto stanovisku není natolik homogenní. Pro příklad uveďme Španělsko, které několikrát navrhovalo zmírnit odmítavý postoj, začít s Kubou vést dialog a oživit vzájemný obchod. Bohužel tento hlas zůstal relativně nevyslechnut.

Pohled EU

Je však nutno poznamenat, že zdůrazňování svobody slova, demokracie a lidských práv při každé příležitosti je základním pilířem především jednotné evropské ale i americké zahraniční politiky. Západ je zkrátka přesvědčen o jejich naprosté nadřazenosti nad všemi ostatními aspekty lidské činnosti. Domnívám se však, že tento postoj je naprosto lichý, neboť nejen že nečiní obyvatele zemí s autoritativním režimem šťastnějšími (což je jeho primárně deklarovaný cíl), nýbrž v konečném důsledku škodí i nám samotným.

Jako jednoduchý příklad může sloužit přístup EU k otázce obchodu se zásobami černého zlata a zemního plynu v oblastech Středního východu. EU dlouho řešila zásadní dilema, neboť si uvědomovala, že by byla nucena obchodovat s jasně nedemokratickými režimy, které rozhodně neuvažovaly o přerozdělení bohatství získaného z těžby a prodeje těchto surovin mezi své vlastní obyvatele. Tímto váháním dala prostor ruským a čínským vládám, které ji připravily nejen o potřebné surovinové zdroje, ale i politický vliv v oblasti. A výsledek toho všeho? Středoasijskou ropu bude požírat rostoucí a po této strategické komoditě žíznící čínský průmysl, zatímco život tamních obyvatel se z ekonomického hlediska nikterak nezlepší a změny v oblasti svobody slova a

lidských práv se taktéž rozhodně čekat nedají! Čínská vláda totiž rozhodně nemá v popisu práce zdůrazňovat jejich důležitost (na rozdíl od EU, která si tuto nutnost dokonce odhlasovala) a striktně se drží své politiky nevměšování se do vnitřních záležitostí svých partnerů, díky níž si získává mocenský vliv nejen ve střední Asii, ale i Africe. Kdyby evropští představitelé namísto zdoluhavého a nekonstruktivního zpytování svědomí vstoupili aktivně do dané oblasti, podařilo by se jim získat politický vliv a v delším horizontu se případně zasadit o lidská práva obyvatel daných zemí. Samozřejmě není jisté, zda by tato strategie uspěla a bylo by třeba mnoha času a úsilí, aby začala nést alespoň trpké ovoce. Každopádně by se z hlediska tamních občanů a jejich lidských práv jednalo o lepší variantu, než je přítomnost Číny či Ruské federace.

Augusto Pinochete - diktátor liberál

Jak jsem doložil výše zmíněnými příklady, většina obyvatel zaostalých a nedemokratických zemí nesdílí západní názory o nadřazenosti demokracie a raději než svobodu projevu by uvítala stabilní bezpečnostní prostředí a ekonomický rozvoj, který by zvýšil její nuznou životní úroveň. Paradoxně s podobným názorem již dávno přišel jeden z těch, proti němuž je tato západní politika namířena, bývalý chilský diktátor generál Augusto Pinochete.

Jeho cesta k moci vedla skrz státní puč v září 1973, kdy se jmenoval zachránce své vlasti, která se dle jeho mínění nacházela ve stavu „otevřené války s marxismem“. Samotný svět pak vnímal jako bojiště mezi silami komunismu a táborem svobody, do něhož mělo Chile neodmyslitelně patřit. Svoboda však v Chile rozhodně nepanovala, naopak byla nastolena tvrdá diktatura, jejíž slovník obsahoval spojení typu „autorita moci“ a „období absolutního pořádku“. Výsledkem této politiky „očistění“ bylo nejen potlačení demokracie a lidských práv se svobodou slova na prvním místě, avšak i několik tisíc mrtvých a nezvěstných. Zajímavý a poučný je však Pinochetův přístup k ekonomice. Generál, silný zastánce Miltona Friedmana, obdivoval liberální přístup k podnikání, což bylo u jiných absolutistických vládců poněkud nestandardní a razil myšlenku, že ekonomická svoboda je uskutečnitelná bez demokracie a jejích zásad. Tuto svou teorii pak symbolicky korunoval výrokem, že „kašle na Bílý dům ve chvíli, kdy mu důvěřuje Wall Street“.³ Díky tomuto zvláštnímu přístupu se stal jedním z mála diktátorů, který svým nástupcům nepředával zemi v úplném ekonomickém rozkladu.

Jiný přístup

Pinochetova teorie ekonomického liberalismu separovaného od politických a občanských svobod jistě není ve většině zemí v dlouhodobém horizontu praktikovatelná. Ostatně nefungovala ani v samotném Chile. Každopádně se již nezdá natolik nesmyslnou v krátko až střednědobém horizontu, zvláště u zemí s nízkou nebo dokonce nulovou demokratickou tradicí. Většina států

přecházejících od diktatury (či jiného nesvobodného režimu) k demokraciím trpí silnými "porodními bolestmi", které v některých případech mohou skončit až naprostým krachem tohoto procesu. Posttotalitní společnost je totiž okamžitě konfrontována s novými prvky života, na které nejen, že není zvyklá, ale často ani pořádně neví, jak se k nim postavit. Současné zavádění tržního hospodářství a demokratických svobod vytváří chaotické prostředí, jež se modeluje podle vlastních nepsaných zákonů. Centrální vlády snaží se o nastolení demokratického systému nedisponují dostatkem sil, aby mohly tuto „džungli“ účinně kontrovat a usměrňovat. Často dokonce, frustrovány vlastní nemohoucností, na těchto až ilegálních praktikách v různém měřítku samy participují. Občanské svobody jsou chápány nikoli jako dar či výsada, nýbrž jako výhodný prostředek mocenského boje. Samotná svoboda projevu slouží jako prostředek vydírání a očerňování politických či jiných soupeřů. Celý proces pak nejen vrhá špatný stín na demokratické principy a vzbuzuje v obyvatelstvu nedůvěru v jejich prospěšnost, avšak především podrývá snahy o vytvoření fungující svobodné občanské společnosti a státních institucí. Ostatně s podobným procesem má své zkušenosti i Česká republika a například státy jako Ukrajina se z něj „nevyhrabaly“ dodnes.

Vzhledem k velkému počtu takovýchto případů mě překvapuje neustálé lpění Západu prioritně na demokracii a občanské svobodě. Domnívám se totiž, že lehká změna kurzu by přinesla satisfakci nejen již demokratickým společnostem, ale i obyvatelům států, kde lidská práva existují pouze na papíře. Spolupráce s těmito režimy nebo případně jejich nedemokratickými nástupci v ekonomických otázkách by při správném postupu a dostatečné míře ochoty obou stran mohla přinést zlepšení životní úrovně obyvatel, což je především to po čem touží. Centrální vláda by přitom byla teoreticky tak silná, aby udržela všechny patologické jevy s touto transformací spojené v přijatelných hranicích. Jakmile by se stát postavil alespoň z části „na nohy“, společenské tlaky by postupně vyvolaly změnu i samotného vládního systému směrem k demokracii. Svobody projevu by tak mohli využívat mnohem lépe zajištění a uvědomělejší lidé, kteří by k ní přistupovali tak, jak si zaslouží – s respektem a úctou.

Samozřejmě celý výše zmíněný přístup je pouhou teorií. Nutno ovšem dodat, že existují státy, kde podobný vývoj slavil úspěch. Pro příklad uveďme Korejskou republiku (Jižní Koreu). Tato malá východoasijská země vznikla po 2. světové válce z vůle USA a následně si prošla i krvavou občanskou válkou poté, co byla napadena sesterskou KLR. Avšak příliv zahraničního kapitálu spolu s tradiční korejskou pracovitostí a cílevědomostí, pramenící z pocitu méněcennosti vůči dvěma ohromným sousedním národům, Číně a Japonsku, katapultovaly Koreu mezi nejrozvinutější společnosti světa. Korejci do té doby nikdy demokracii a s ní spojené svobody nepoznali, tato tradice v jejich mentalitě chyběla, proto také neudiví, že zemi trvalo několik desítek let, než se konečně mohla honosit titulem svobodného státního zřízení. Tento fakt se však neukázal destabilizujícím, spíše naopak.

Váhání Rusů: životní úroveň nebo svoboda projevu

Není však nutné chodit příliš na Východ, abychom poznali výše zmíněný jev. Současné Rusko, největší slovanská země na světě, je totiž dokonalým příkladem toho, jak jsou lidé schopni vyměnit demokracii a svobodu projevu za pocit opětovného naplnění národní hrdosti a ekonomický růst. Posttotalitní období vlády Borise Jelcina, který taktéž velmi rád hovořil o nastolení demokracie, přineslo Rusům mnoho osobních tragédií. Pocity významnosti vzaly za své s rozpadem SSSR, země se zapletla do špinavé války v Čečensku, ekonomika se utápěla v krizích, lidé přicházeli o práci a chudli na úkor úzké vrstvy oligarchie. Demokratické volby a možnost vyjádřit své názory skrz média přílišné utěšení nepřinesly. Není proto divu, že jsou Rusové k demokratickým principům poněkud skeptičtí a v drtivé většině schvalují politiku současného dosluhujícího prezidenta Vladimíra Putina. Tento bývalý agent KGB⁴ totiž dokázal to, o čem se demokratu Jelcinovi mohlo pouze zdát. Omezil moc oligarchů, nastartoval ekonomiku, zlepšil životní úroveň obyvatelstva (i když o velikosti této změny se vedou debaty) a především oprášil ruský nacionalismus. Jinak řečeno dal lidem to, po čem toužili. Ti si přitom ani nevšimli (a nebo uvědoměle tolerovali), že se v jejich domovině demokracie pomalu vytrácí. Ona mnohokrát zmiňovaná svoboda slova byla přitom znásilněna jako první a nejvíce. Pokud byste například nyní chtěli pomocí novinového článku vyjádřit sympatie k prezidentu Putinovi či Jednotnému Rusku, jistě dostanete prostor. V opačném případě máte smůlu nebo si přinejmenším „zaděláváte na malér“. Jak však ukázaly výsledky posledních parlamentních voleb, vrásky na čele tento vývoj dělá spíše EU a Spojeným státům než samotným Rusům. Ti vděčně vyměnili svobodu slova za pozlátko a málokdo, alespoň trochu znalý tamních poměrů v 90. letech, je zato může odsuzovat.

Vietnam - odvrácená tvář svobody slova

Na závěr se vraťme čistě k svobodě slova a věnujme se jí zcela samostatně. Během minulého století jsme si zvykli jmenovat ji jako pilíř naší vyspělé společnosti a kultury. Považujeme ji za úžasný vynález (kterým bezpochyby je) a jednu z nejmocnějších zbraní demokracie. Bohužel jako každá zbraň, i ona může při neobezřetném zacházení způsobit ztráty ve vlastních řadách. Abychom si tento případ uvědomili, přesuneme se přesně o čtyřicet let zpět do oblasti jihovýchodní Asie, kde Spojené státy v rámci své doktríny zadržování komunismu bránily existenci Vietnamské republiky před jejím severním sousedem se sjednotitelskými ambicemi.

Jižní Vietnam byl uměle vytvořený státní útvar zmítaný partyzánskou válkou, ekonomickými krizemi, náboženskými nesváry a korupcí, kde demokratické zásady existovaly převážně pouze na papíře. Vlastní politické názory a smýšlení se nevyjadřovaly v médiích, nýbrž se zbraní v ruce či sebeupalováním. Tato fakta si však americká administrativa pod vedením demokratického prezidenta Lyndona B. Johnsona nechtěla připustit a raději pokračovala ve vojenském řešení. Ostatně podobně Amerika činila o osmnáct let dříve v Koreji a uspěla. Kdo však dění v malé indočínské zemi vnímal pečlivě,

nebo se tak alespoň domníval, byla americká společnost, především pak generace tzv. baby-boomers⁵, jež právě nastupovala na vysoké školy. Tito mladí lidé se hlasitě přikláněli k mírovému hnutí, kladli důraz na lidská práva a „skutečnou demokracii“ a zastávali názor, že Amerika se stala zhýralou společností, která je v zápalu nesmyslného soupeření s komunismem schopna zabít nevinné vietnamské ženy a děti. Neomarxismus, levičáctví, zenbuddhismus, antirasismus, to byla jen hrstka společenských teorií a náboženství, která tvořila náhled na svět této generace. Nutno přitom dodat, že se nejednalo o zanedbatelný počet hlasů. Mezi lety 1960 – 70 totiž počet Američanů ve věku 18 – 24 let vzrostl o 50% a dosáhl tak zhruba 24,7 milionu.⁶ I přesto však byl jejich vliv omezený. Daleko důležitější pro formování národního smýšlení o válce byla média, užívající si v té době nebývalé svobody projevu. Druhá indočínská válka, nebo chcete-li americká válka ve Vietnamu, se totiž pyšnila do té doby neznámým prvenstvím, hovořilo se o ní jako o prvním ozbrojeném konfliktu „v přímém přenosu“. Americké televizní a rozhlasové stanice spolu s tiskem byly přímo posedlé získáváním nových informací z vietnamského bojiště, kde ročně umíraly tisíce amerických mládežníků za „demokracii“.

Velmi zajímavé je přitom sledovat názorový vývoj v samotných signálech, která svobodná média Američanům vysílala. Kupříkladu televize dlouhou dobu podporovala válečnou politiku vlády a její půlhodinové zprávy z vietnamského bojiště neobsahovaly žádné výzvy k ústupu či cokoli podobného. Dokonce se stejně jako za druhé světové války dobrovolně vystříhávaly veškeré záběry zraněných či zabitých amerických vojáků. Nepřítel dostával označení zbabělce, pomateného komunistickou propagandou, který musí být v zájmu zachování světové demokracie zastaven. Podobně i nejliberálnější deníky se rozhodly kritizovat vládu až dva roky po oficiálním počátku americké přítomnosti ve Vietnamu, přičemž neobviňovaly válku či její protagonisty, ale nejasně definované americké cíle. *New York Times* například tehdy napsal: „*Skutečně je stále méně jisté, zda je ve Washingtonu vůbec někdo, kdo ví, o co se tahle země ve Vietnamu vlastně snaží.*“⁷ Obrat přinesl až rok 1968 a severovietnamská ofenziva Tet, při níž vojska Vietcongu⁸ a NVA⁹ přes noc zaútočila na většinu velkých jihovietnamských měst, metropoli Saigon nevyjímaje. Přestože byla až na vzácné výjimky okamžitě poražena a vrchní americký velitel generál William C. Westmoreland hovořil o drtivém vítězství sil demokracie, média byla značně odlišného názoru.

Komunistům se totiž v rámci pouličních bojů podařilo vniknout do areálu amerického velvyslanectví v Saigonu, kde byli sice do rána postříleni příslušníky USMC¹⁰, avšak jejich mrtvá těla sehrála nebývalou propagandistickou službu. Americká televize přenášela jejich záběry do většiny domácností v USA, čímž slova generality a předních politických představitelů o vítězství vyzněla jako naprosté lži. Média navíc začala okamžitě nahlas pochybovat o smyslu války a možnosti vítězství v ní. Samotný národ byl zmaten, přičemž jeho pocity asi nejlépe vyjádřil hlasatel zpráv televizní společnosti CBS Walter Cronkite, když prohlásil: „*Co se to tam probíhá děje? Myslel jsem, že v této válce máme vítězství na dosah!*“¹¹ Veřejnosti na šoku taktéž příliš neubrala fotografie, na níž jihovietnamský policejní prezident popravuje spoutaného komunistického

partyzána střelou do hlavy (její autor byl později dokonce oceněn). Média z ní udělala jasný důkaz o zřůdnosti jihovietnamského režimu, který Amerika podporuje a ve své nekonečné svobodě se zapomněla zmínit, že daný partyzán toho dne bezdůvodně zavraždil policistovu ženu a děti.

Rázem se všechny americké deníky až do uzavření příměří v lednu 1973 plnily podobně laděnými články a komentáři, které přiživovaly úsilí protiválečného hnutí. Jako ukázka může sloužit prohlášení časopisu *Time*: „V roce 1968 jsme pochopili, že vítězství ve Vietnamu – ba dokonce i příznivé urovnání konfliktu – je možná pro největší světovou mocnost nedosažitelné.“¹² Nejfatálnější však byl fakt, že média nenapadala pouze vládu, ale reportéři si často dělali cíl své kritiky ze samotných obyčejných vojáků nejnižších šarží, kteří americkou strategii rozhodně žádným způsobem neformulovali a neměli šanci ji změnit. Byli označováni za krvelačné vrahy vrhající hořlavý napalm na nevinné vietnamské civilisty a všemožně pranýřováni.

A jaký byl výsledek této přemrštěné a lživé svobody slova? Někteří američtí stratégové a politici později obviňovali média, že způsobila americký nezdar. Nutno říci, že taková tvrzení jsou přehnaná a nezakládají se na pravdě. Těmi, kdo však tímto postojem svobodných médií skutečně nelidsky trpěli, byli váleční veteráni navrativší se domů. Společnost je totiž nevítrala, na rozdíl od jejich předchůdců z druhé světové války nebo Koreje, jako hrdiny, ale namísto toho v nich spatřovala vrahy a nelidské stvůry. Většina z nich byla vystavena nebývalé šikaně a diskriminaci při snaze získat zaměstnání. Když se tyto faktory spojily s hrůznými zážitky z války samotné, nepřekvapí, že desetitisíce z nich končily svoje utrpení sebevraždou. Média a tolik opěvovaná svoboda slova mají přitom na jejich smrti lví podíl. Vietnamský konflikt proto může sloužit jako poučení o tom, že i obyčejně kladné věci mohou bez kontroly způsobit velké zlo.

Epilog

Závěrem bych rád řekl následující: svobodu slova považuji za úžasný vynález západní společnosti, kterého si vážím. Domnívám se však, že existují i daleko důležitější a zásadnější faktory ovlivňující lidský život, jeho kvalitu a důstojnost, za něž by bylo dobré bojovat a zdůrazňovat je. To platí, především pokud nemáte to štěstí a nenarodili jste se ve státě se zaběhlou demokracií. Právě těmto věcem jsem věnoval svoji studentskou práci. Stejně tak jsem přesvědčen o případné nebezpečnosti svobody slova, pokud se dostane mimo hranice slušnosti a morálky. Denně se v našem státě můžeme setkat s organizacemi, které otevřeně hlásají násilí, rasismus a jiné nehumánní praktiky, přičemž se nestoudně odvolávají na svobodu projevu. Jsem přesvědčen, že tento proces je pro demokracii a bezpečnost v našem státě (ale nejen v něm) velmi nebezpečný a vyžaduje okamžité a efektivní řešení. Pokud by jeho součástí byla nutnost částečného zbavení se svobody projevu, jsem připraven svoji část obětovat. A Vy?

Poznámky

- 1 Jean Francois Dufour, Čína ve 21. století - Přísliby a výzvy, MME/Levné knihy (2006), str. 42
- 2 v překladu „vousáči“, revolucionáři z Castrova Hnutí 26. července, označení vyplývalo z hustého plnovousu, který nosili
- 3 Stanislav Balík, Michal Kubát, Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů, Dokořán (2004), str. 119
- 4 zkratka pro Výbor státní bezpečnosti, jednalo se o hlavní tajnou službu v SSSR
- 5 generace lidí narozená po druhé světové válce, početně nebývale silné ročníky
- 6 Marc Frey, Dějiny vietnamské války - Tragédie v Asii a konec amerického snu, Paseka (2003), str. 120
- 7 převzato z: tamtéž, str. 120
- 8 označení pro komunistické partyzány, poprvé o nich takto hovořil jihovietnamský prezident Ngo Dinh Diem
- 9 zkratka pro severovietnamskou lidovou armádu
- 10 zkratka pro United States Marine Corps (Námořní pěchota Spojených států amerických)
- 11 převzato z: Marc Frey, Dějiny vietnamské války - Tragédie v Asii a konec amerického snu, Paseka (2003), str. 133

- 12 převzato z: Henry Kissinger, Umění diplomacie – Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor (1999), str. 702

Literatura

Madeleine Albright, The Mighty and The Almighty – Reflections on Power, God, and World Affairs, Macmillan (2006)

Henry Kissinger, Umění diplomacie – Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor (1999)

Jean Francois Dufour, Čína ve 21. století – Přísliby a výzvy, MME/ Levné knihy (2006)

Ted C. Fishman, CHINA INC. – Jak Čína drtí Ameriku a svět, Alfa Publishing (2006)

Marc Frey, Dějiny vietnamské války – Tragédie v Asii a konec amerického snu, Paseka (2003)

Milan Syruček, V zajetí džungle – Nejdelší válka 20. Století, Epoque (2007)

Stanislav Balík, Michal Kubát, Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů, Dokořán (2004)

Konzultant

Mgr. Jaroslava Strachoňová

